

Терени (11) 2026 (1)

ИВАН АСЕН II КАТО ВЛАДЕТЕЛ НА СОЛУН СПОРЕД НАУЧНИТЕ ТРУДОВЕ НА ГЕОРГИ БАЛАСЧЕВ

докторант БОЙКО РАНГЕЛОВ

Софийски университет „Св. Климент Охридски,

Исторически факултет, катедра „История на България“

Бул. „Цар Освободител“ 15, 1504 София, България

boiko_ran@abv.bg

[0009-0007-3364-141X](tel:0009-0007-3364-141X)

<https://doi.org/10.60053/TER.2026.11.234-245>

Резюме: Настоящото изследване има за цел да разгледа изложената в научните трудове на Георги Баласчев теза за цар Иван Асен II като владетел на Солун, да анализира доводите, които карат автора да стигне до този извод и да посочи евентуалните грешки и слабости в тях, поради които те така и не биват възприети от съвременната българска медиевистика. Обърнато е внимание на сложната ситуация на Балканския полуостров в навечерието на Клокотнишката битка; възхода на Епирската държава на Теодор Комнин и последствията от поражението му през 1230 г.; изследванията на Баласчев, свързани с териториалните придобивки за България след победата при Клокотница, сравнени с трудовете на медиевистите негови съвременници и достиженията на последващите изследователи; историческите извори по темата и това, което научаваме от тях, подкрепящо или отхвърлящо Баласчевата теза. Накрая е потърсен отговор на особено важния въпрос за ценността на изследванията и изводите на Баласчев за днешната ни историческа наука, защо те не трябва да се отхвърлят с лека ръка.

Ключови думи: Баласчев, Иван Асен, Солун, Теодор Комнин, Клокотница, Епир, владение

Терени (11) 2026 (1)

Управлението на цар Иван Асен II (1218-1241) бележи най-значителният териториален и външнополитически разцвет на възстановената българска държава, нейното укрепване и превръщането ѝ в основен фактор в сложната и твърде динамична обстановка в Европейския югоизток през XIII в. Владетелят съумява чрез поредица от мъдри дипломатически ходове да издигне международния авторитет на Българското царство и да извлече желаните ползи за страната си, а когато това се оказва неизбежно, да прибегне успешно до разрешаване на възникналите конфликти на бойното поле. В това отношение безспорно най-големият успех на българския цар е неговата бляскава победа над епирския деспот Теодор Комнин (1215-1230) в битката при Клокотница през 1230 г. Относно събитията по време на властването на цар Иван Асен и Клотнишката битка в частност, разполагаме със сравнително богат изворов материал, включващ домашни и чужди източници. Водещо място сред вторите заема „История“ („Хроника“) на Георги Акрополит, разказваща за събитията от 1203 до 1261 г., а не по-малко ценни са произведенията на латинските автори Жофроа Вилардуен, Робер дьо Клари, Анри дьо Валансиен, както и хрониките на Алберик, Марино Сануто и Филип Мускес. Домашните извори включват Бориловия синодик от 1211 г., с поместените в него разказ за възстановяването на Българската патриаршия през 1235 г. и житието на патриарх Йоаким, Търновският и Станимашкият надписи на цар Иван Асен II, Дубровнишката и Ватопедската грамоти, житието на св. Петка Търновска от патриарх Евтимий. За правилното и цялостно разбиране на въпросния исторически период и делото на цар Иван Асен несъмнено е необходимо доброто познаване и работа с всички тези извори.

Непрекъснатият възход при управлението на този забележителен български цар и неговата победа при Клокотница са представлявали интерес и са били обект на научни изследвания от повечето изявени български медиевисти като Константин Иречек, Васил Златарски, Иван Божилов, Петър Мутафчиев, Иван Дуйчев, Геновева Цанкова-Петкова, Иван Попов и редица други изследователи. По темата пише и извършва проучвания и големият български историк, автор на повече от 80 изследвания, свързани с историята на славяни и прабългари, Георги Баласчев (1869-1936). Баласчев посвещава отделен труд на властването на цар Иван Асен II (**Баласчев, 1912**), като основният акцент в него пада

именно върху Клокотнишката битка, резултатите ѝ и териториалните придобивки за България след нея. Авторът издига и опитва да защити своята теза, че вследствие победата си над Теодор Комнин българският владетел става господар на град Солун и той влиза във владенията му, и завършва труда си с категоричната заявка, че „...от изложените преки и косвени доказателства, читателят ще се убеди, че цар Асен II е бил пълен господар и на града Солун, нещо което до онзи момент се отказва от учените“ (**Баласчев, 1912**, стр. 272).

Макар това виждане на Георги Баласчев, противно на неговото очакване, да не е възприето нито от съвременниците му медиевисти, нито от днешната историческа наука, целта на настоящия доклад е да бъдат разгледани и внимателно анализирани доводите, които изследователят излага, с които аргументира своята теза и го карат да бъде толкова убеден в правотата ѝ. С оглед на по-големия набор от информация, отнасяща се до управлението на цар Иван Асен II и последствията от неговата победа при Клокотница, с който разполага съвременната медиевистика, ще опитаме да обърнем внимание на достойнствата и приносите на изследванията на Баласчев по въпроса, както и на евентуалните слабости и неточности в тях. Ще проследим какви са причините, довели го до такива изводи, и дали те наистина трябва категорично да бъдат отхвърлени. От една страна, запознаването с тезите на голям учен като Георги Баласчев е твърде ценно, а от друга, неговите виждания и доводи биха могли да бъдат повод за размисъл и да обогатят съвременната историческа наука.

Баласчев прави сравнително кратко описание на началните години от царуването на Иван Асен II, а в изложението му, касаещо опитите на владетеля да укрепи положението на българската държава в неспокойната и бързо променяща се обстановка на Балканския полуостров в онзи момент чрез методите на дипломатията, няма противоречия с тезите, излагани от неговите съвременници медиевисти. Преди да се насочим към вижданията му за събитията и ситуацията след 1230 г. обаче, нека разгледаме възхода на Епирската държава на Теодор Комнин и цялостното значение на самият град Солун в политическата ситуация на Балканите тогава.

В средата на второто десетилетие на XIII в. На Балканския полуостров възниква нова политическа сила в лицето на Епирското деспотство, на чийто престол през 1214 г. застава способният, енергичен и амбициозен Теодор Комнин. Той за кратко време разширява

владенията си и „завладява Албания, Македония и южна Тракия, явявайки се като нов основен съперник на латинците и Никея“ (Попов, 1930, стр. 23). Според Георги Баласчев под властта на епирския деспот през 1223 г. пада и самият град Солун (Баласчев, 1912, стр. 260), столица на Солунското кралство. Това виждане се споделя и от Иван Дуйчев (Дуйчев, 1941, стр. 14), докато други видни български медиевисти като К. Иречек и В. Златарски (Иречек, 1978, стр. 183; Златарски, 2006, стр. 328) поставят въпросното събитие с година по-рано или година по-късно. Така е и в трудовете на Г. Цанкова-Петкова (Цанкова-Петкова, 1978, стр. 110) и Ив. Божилов (Божилов, 1994, стр. 78). След като налага властта си над този град с ключово значение, Теодор Комнин го прави столица на своята държава и като освободител на западните земи на византийската империя приема императорските титла и корона от ръцете на охридският архиепископ Димитър Хоматиан (1216-1234) (Acropolitae, стр. 42). Тези му действия и неимоверно увеличаващи се амбиции несъмнено показват важността на град Солун и привилегиите, които той носи на владеещия го. Нарастващите сила на Епирската държава и аспирациите на нейния владетел към земите, намиращи се под латинска власт, дори към самия Константинопол, започват да представляват заплаха за царството на Иван Асен II, „по начало много по-опасна, отколкото самата по-раншна ромейска империя“ (Дуйчев, 1941, стр. 17). При тези условия поддържането на мирни отношения със засилващата влияние и силата си Епирска държава изглежда наложително за българския цар, а те са в полза и на Теодор Комнин, желаещ да насочи вниманието си към латинците, без да среща пречки от своя северен съсед. Мирът между двете страни бива сключен и – както научаваме от хрониките на Георги Акрополит – скрепен с женитбата на дъщерята на цар Иван Асен, Мария и братът на Теодор Комнин, Мануил (Acropolitae, стр. 41). Това примирие обаче няма как да просъществува дълго, защото – макар да отговаря на интересите и на двамата владетели и страните им в конкретния момент – то е неприложимо в дългосрочен план. Теодор Комнин цели все по-големи териториални придобивки, които няма да се ограничат със земите на Латинската империя, а българският цар е наясно, че заплахата от Епирската държава е елиминирана само временно. Решаваща причина за рухването на този крехък мир се явява предложението на бароните в Константинопол към цар Иван Асен да стане регент на малолетния латински император Балдуин II (1228-1261), като бъде сключен и брак между императора и дъщерята

Терени (11) 2026 (1)

на българският владетел, Елена, също в детска възраст. Латинците се нуждаят от подкрепата на „тогава най-мощния им съсед“ като отпор срещу агресивната експанзия на Епирската държава, а цар Иван Асен с охота приема предложението, тъй като „за него това значело господарствуване над Цариград и достигане неговите честолюбиви цели“ (**Златарски, 2006**, стр. 336). Големият български медиевист Иван Божилов се съмнява в искреността на това предложение на латинците и истиността на намеренията им действително да направят българския владетел регент на невръстния император, посочвайки преговорите им за същото нещо с бившия йерусалимски крал Йоан дьо Бриен (1210-1225) (**Божилов, 1994**, стр. 79). Така или иначе, поставеното условие към царя да помогне на Латинската империя да си върне териториите, които непосредствено е загубила, на практика означава той да застане срещу Епирското деспотство и неговия амбициозен владетел. Теодор Комнин също си дава ясна сметка, че този съюз между България и латинците се превръща в пречка за мащабните му предприятия и планове, а войната с българите става неизбежна. Епирският владетел все пак не бърза с действията си и прави необходимата подготовка, преди да тръгне с войските си към България през 1230 г. с намерението да се справи с нея или поне да си подsigури неутралитета ѝ при действията си срещу Константинопол. В провела се на 9-ти март битка при местността Клокотница, край днешния град Хасково, епирската войска бива поголовно разбита от българския владетел и неговите кумански съюзници. Самият Теодор Комнин, заедно със семейството и близкото си обкръжение, е пленен и отведен в Търново, а към пленените войници цар Иван Асен II се отнася човеколюбиво, освобождавайки ги „не само от хуманност, но и по политически съображения“ (**Цанкова-Петкова, 1978**, стр. 114). Тази политика на българския владетел се оказва успешна, защото при последвалото му настъпление към земите на Епирското деспотство множество крепости се предават доброволно пред него. Под властта му преминават голяма част от Тракия, Македония, Велика Влахия и Албания (**Scutariotae**, стр. 60-61; **ГИБИ VIII**, стр. 274-275).

Така достигахме до основния въпрос на настоящия труд, а именно каква е съдбата на град Солун след Клокотнишката битка и има ли някаква правота в тезата на Георги Баласчев, че този град също влиза в българските предели. Според Баласчев има спорове и неясноти около точните граници на България след сражението при Клокотница, предизвикани от

липсата на „достатъчно подробни домашни извори и твърде тенденциозните гръцки такива“ (**Баласчев, 1912**, стр. 262). Историкът влиза в задочен спор с проф. Васил Златарски, като илюстрира колебанията на българските медиевисти по въпроса с промяната в твърденията на Златарски, който първо не приема Солун да е бил част от българските териториални придобивки след Клокотница, а впоследствие допуска васалната зависимост на града и неговия владетел спрямо цар Иван Асен II (**Известия на българското археологическо дружество, 1911**, стр. 244). Самият Георги Баласчев също първо посочва, че успелият да избяга от полесражението при Клокотница Мануил Комнин се установява в Солун и приема титлата деспот, като се подписва с червено мастило, „подобно на царете“ (**Баласчев, 1912**, стр. 261). По-късно историкът издига противоположната теза, посочвайки, че има паметници и достатъчно доказателства за владееето на Солун от българския цар, или поне такива, от които косвено би могло да се заключи, че българите имат власт над този град. Баласчев изтъква няколко аргумента в подкрепа на тезата си, като първият от тях е каменният надпис върху колоната от църквата „Св. Четиридесет мъченици“ в Търново. Той е издълбан именно в чест на знаменитата българска победа при Клокотница. В текста от колоната се казва „Само градовете, които бяха в околността на Цариград и самия него задържаха ги фръзите“. В този надпис не се споменава нищо конкретно за Солун, но Баласчев повдига логичния въпрос защо, ако и той – подобно на Константинопол и околностите му – не попада в рамките/властта на българската държава, това не е споменато. Все пак, както вече беше разгледано, Солун има изключително важна и стратегическа роля в политическия живот на Балканите в този период. Георги Баласчев вижда потвърждение на тезата си и в текста на Дубровнишката грамота, връчена от цар Иван Асен на тамошните търговци. Сред изброените области на българското царство, в които дубровските търговци получават правото на свободна търговия, изрично е упоменат и Солун. Този аргумент също обосновава поставя въпроса би ли могъл българският цар да дава подобни търговски привилегии, ако не разполага с реална власт над града? Според Баласчев, проф. Златарски и други медиевисти премълчават или пропускат да разгледат това споменаване на Солун в текста на грамотата (**Баласчев, 1912**, стр. 267). Третият негов аргумент относно българската власт над Солун се базира върху житието на св. Петка Търновска, написано от патриарх Евтимий. В него директно се казва, че „благочестивият

цар Иван Асен покори славния град Солун“ (**Патриарх Евтимий, 1990**, стр. 90). Към това твърдение на Евтимий все пак сме длъжни да се отнесем с нужния скептицизъм, тъй като поначало информацията от агиографската книжнина трябва да бъде подлагана на необходимия критичен анализ, с оглед особеностите ѝ. Често в подобни текстове се цели внушаване на конкретна идея или възвеличаване на владетеля, което ясно може да бъде видяно и в конкретния случай с твърдението, че Иван Асен II е завладял и самия Константинопол, което със сигурност не можем да приемем за истина („Царят не се задоволи само с това, но завоюва и покори самия този царстващ град“). Но дори последният споменат аргумент да бъде отхвърлен като твърде несигурен, в подкрепа на Баласчевата теза се явява едно известие от гръцки ръкопис във Ватопедския манастир, където се казва, че солунският митрополит е бил назначаван от Търновският архиепископ (**Востокъ християнскій ,1927**, стр. 46-47). Ако българската църква наистина има такава власт над църковния живот в Солун, то би следвало да се допусне, че Българското царство е господствало и политически над града. Същите аргументи по отношение българската власт над Солун са издигнати и от историка Иван Попов в неговият труд „700 години от Клокотнишката битка“ (**Попов, 1930**, стр. 27). Той стига до заключението, че „Солун и Халкидическият полуостров по право на победата също така влизали в пределите на българската държава, но фактически тези земи останал да управлява Мануил Комнин, признал върховната власт на цар Иван Асен“ (**Попов, 1930**, стр. 25). За подобен вид васална зависимост към България на Солун и неговия владетел говори и Георги Баласчев, който категорично отхвърля възможността Мануил Комнин да е управлявал независимо и държавата му да е разполагала със своего рода суверенитет. Според Баласчев официалната титла на Мануил Комнин „деспот“ също потвърждава неговото подчинено положение, защото в царството на Иван Асен има и други назначени деспоти, които управляват обширни територии, но се намират в подчинение на българския владетел (**Баласчев, 1912**, стр. 271). Друг голям български медиевист, Петър Мутафчиев, също отбелязва, че „цар Иван Асен предоставя на своят зет Мануил Комнин владението на Солун и титлата деспот“ (**Мутафчиев, 1943**, стр. 106) и „Мануил Комнин, владетелят на Солун бил негов васал“ (**Мутафчиев, 1943**, стр. 108). В този смисъл прави впечатление и фактът, че когато цар Иван Асен II влиза в съюз с Никея и се сключват договорености с император Йоан Дука

Ватаци (1222-1254) относно подялбата на земите, които предстои да бъдат завоювани, Солун не бива споменат. Това не означава, че градът със сигурност вече е българско владение или се намира във васална зависимост, но би обяснило липсата на аспирации към него и от двамата владетели. Макар Васил Златарски да издига различна теза, спрямо тази на Баласчев, по отношение съдбата на Солун след Клокотнишката битка и също да има колебания в своите изводи, той пише че „след поражението си при Клокотница, солунският деспот не само на дело се намирал в подчинено положение спрямо Иван Асен II, но той ще да е признал формално и неговата върховна власт“ (Златарски, 2006, стр. 351), а влиянието на българския цар в Солун след 1230 г. ясно показва, че градът се намира под негов протекторат. Геновева Цанкова-Петкова също пише, че Мануил Комнин признава върховната власт на българския цар и става негов васал, а също така посочва, че определен тип от монетите, сечени от цар Иван Асен, много приличат на тези, изработвани в Солунската монетарница и вероятно принадлежат към периода 1230-1235 г., „когато в Солун била установена българска хегемония“ (Цанкова-Петкова, 1978, стр. 131).

След като от всичко посочено дотук става ясно, че българският цар е имал контрол над търговските и финансови дела в Солун, а българската църква е назначавала тамошното духовенство, бихме могли да си обясним защо Георги Баласчев стига до извода, че този град влиза в българските завоевания след голямата битка при Клокотница. Тезите на Баласчев, както стана видно, повече или по-малко намират допирни точки с изказваните от други наши видни историци. Макар той да е твърде убеден и категоричен в основното си твърдение, че Иван Асен става непосредствен владетел на Солун след 1230 г., то не е напълно възприето от неговите съвременници историци или от днешната ни историческа наука. Въпреки това изводите, до които Баласчев достига, не бива да бъдат отхвърлени с лека ръка, защото те дават възможност и повод за по-задълбочени исторически изследвания в наши дни по някои не толкова добре проучени и изяснени от съвременната ни медиевистика въпроси.

Терени (11) 2026 (1)

Цитирана литература:

Баласчев, Г. (1912) Великият цар Асен II, владетелят на гр. Солун (1230-1241). В: *Минало*, година II, кн. 7, стр. 259-272. изд. София: Печатница на Гр. Т. Паспалев.

Божилков, И. (1994) *Фамилията на Асеновци (1186 - 1460). Генеалогия и просопография.* изд. София: Издателство на БАН «Марин Дринов». ISBN 954-430-264-6

Востокъ християнскій (1927) Т. I. изд. Москва: Российской Академии Наук.

Дуйчев, И. (1941) *Цар Иван Асен II 1218-1241* (По случай 700 години от неговата смърт). изд. София: Печатница Р. Младенов.

Златарски, В. (2006) *История на българската държава през Средните векове* Т. 3. изд. София: Захарий Стоянов. ISBN-13: 978-954-739-931-0

Известия на българското археологическо дружество (1911) Т. II. изд. София: Държавна печатница.

Иречек, К. (1978) *История на българите.* изд. София: Наука и изкуство.

Мутафчиев, П. (1943) *История на българският народ.* изд. София: Хемус.

Попов, И. (1930) *700 години от Клокотнишката битка.* изд. София: Държавна печатница.

Цанкова-Петкова, Г. (1978) *България при Асеновци.* изд. София: Народна просвета.

Извори:

ГИБИ VIII: *Гръцки извори за българската история*, т. VIII. изд. София: Издание на Българската академия на науките, 1972.

Патриарх Евтимий *Житие на Св. Петка Търновска*, I. В: *Патриарх Евтимий съчинения.* изд. София: Наука и изкуство, 1990.

Acropolitae, G. *Historia.* In: *Typographia.* Ed. Bartholomaei Javarina. изд. Parisiis, 1729.

Scutariotae, T. *Chronica.* In: *Corpus Fontium Historiae Byzantine – Series Berolinensis*, 46. Ed. Raimondo Tocchi. изд. Berlin, 1966.

Транслитерирана литература / Transliterated literature:

Balachev, G. (1912) Velikiyat tsar Asen II, vladetelyat na gr. Solun (1230-1241). V: *Minalo*, godina II, kn. 7, s. 259-272. izd. Sofia: Pечатnitsa na Gr. T. Paspalev.

Bozhilov, I. (1994) *Familiyata na Asenevtsi (1186 - 1460). Genealogia i prosopografia.* izd. Sofia: Izdatelstvo na BAN «Marin Drinov». ISBN 954-430-264-6

Duychev, I. (1941) *Tsar Ivan Asen II 1218-1241 (Po sluchay 700 godini ot negovata smart).* izd. Sofia: Pечатnitsa R. Mladenova.

Izvestia na balgarskoto arheologicheskoto druzhestvo (1911) T. II. izd. Sofia: Darzhavna печатnitsa.

Irechek, K. (1978) *Istoria na balgarite.* izd. Sofia: Nauka i izkustvo.

Mutafchiev, P. (1943) *Istoria na balgarskiyat narod.* izd. Sofia: Hemusa.

Popov, I. (1930) *700 godini ot Klokotniskata bitka.* izd. Sofia: Darzhavna печатnitsa.

Tsankova-Petkova, G. (1978) *Bulgaria pri Asenevtsi.* izd. Sofia: Narodna prosveta.

Vostoka hristiyanskiy (1927) T. I. izd. Moskva: Rossiyskoy Akademii Nauk.

Zlatarski, V. (2006) *Istoria na balgarskata darzhava prez Srednite vekove* T. 3. izd. Sofia: Zahariy Stoyanov. ISBN-13: 978-954-739-931-0

Izvori:

Acropolitae, G. *Historia.* In: *Typographia.* Ed. Bartholomaei Javarina. izd. Parisiis, 1729.

GIBI VIII: *Gratski izvori za balgarskata istoria*, t. VIII. izd. Sofia: Izdanie na Balgarskata akademia na naukite, 1972.

Patriarh Evtimiy. *Zhitie na Sv. Petka Tarnovska*, I. V: *Patriarh Evtimiy sachinenia.* izd. Sofia: Nauka i izkustvo, 1990.

Scutariotae, T. *Chronica.* In: *Corpus Fontium Historiae Byzantine* – Series Berolinensis, 46. Ed. Raimondo Tocchi. izd. Berlin, 1966.

Терени (11) 2026 (1)

IVAN ASEN II AS RULER OF THESSALONIKI ACCORDING TO THE SCIENTIFIC WORKS OF GEORGI BALASCHEV

PhD student BOIKO RANGELOV

Sofia University "St. Kliment Ohridski",

Faculty of History, Department of "Bulgarian History"

15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

boiko_ran@abv.bg

[0009-0007-3364-141X](tel:0009-0007-3364-141X)

<https://doi.org/10.60053/TER.2026.11.234-245>

Abstract: The present study aims to examine the thesis of Tsar Ivan Asen II as ruler of Thessaloniki presented in the scientific works of Georgi Balashev, to analyze the arguments that lead the author to reach this conclusion and to point out possible errors and weaknesses in them, which are the reasons why they are never accepted by contemporary Bulgarian medieval studies. Attention is paid to the complex situation on the Balkan Peninsula on the eve of the Battle of Klokotnitsa, the rise of Theodore Comnenus's Epirus and the consequences of the defeat of it in 1230; Balashev's researches related to the territorial gains for Bulgaria after the victory at Klokotnitsa, compared with the works of his medievalist contemporaries and the achievements of subsequent scholars; the historical sources on the subject and what we learn from them, supporting or rejecting Balashev's thesis. Finally, an answer is sought to the particularly important question of the value of Balashev's conclusions for our present-day historical science, why they should not be dismissed lightly.

Keywords: Balashev, Ivan Asen, Thessaloniki, Theodore Comnenus, Epirus, Klokotnitsa, possession